

Ferenczi Ilona – Déri Balázs

**Korálok Johann Hermann Schein
énekeskönyvéből (1627)**

A Magyar Egyházzenei Társaság 1993-ban indított kórusfüzet-sorozatának az a célja, hogy az istentiszteletbe liturgiai szempontból is jól illeszkedő, változatos és

általában – a kisebb kórusok lehetőségeit szem előtt tartó – könnyű, új anyagot bocsásson a magyar énekkarok rendelkezésére. További fontos szempont, hogy minél nagyobb legyen a közös keresztény/keresztényen hagyományból származó vagy ahhoz közel álló művek aránya, amelyek ugyanakkor általában szöveg tekintetében is a sajátos szókincshez vagy eltérő színezetű tanításhoz való „igazítások” nélkül mindenki számára vállalhatók. A sorozat füzettjele pedig nem csak a könnyebb kezelhetőséget, a szerkesztés és a technikai előállítás gyorsaságát szolgálja, hanem az egyházzenei, sőt az általános zenei képzés céljait is: egy-egy jól összeválogatott füzetben tanulmányozhatók egy-egy műfaj vagy stíluskorszak jellemzői.

Ferenczi Ilona zenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi tanszékének adjunktusa, a Magyar Egyházzenei Társaság alelnöke. – Déri Balázs klasszikus filológus, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi tanszékének hallgatója, a Magyar Egyházzenei Társaság titkára.

A következőkben a sorozat egyik szerkesztés alatt álló kötetéből (összeállítói: Ferenczi Ilona, Dobszay László, Déri Balázs) adunk ízelítőt. Johann Hermann Schein (1586–1630; 1616-tól a lipcsei Tamás-templom és -iskola kántora, tehát J. S. Bach hivatali elődje) 1627-es lipcsei énekeskönyvéből (*Cantional, Oder Gesangbuch Augspurgischer Confession*) elsősorban azokat a tételeket válogattuk ki, amelyek a német evangélikus énekkincs legkorábbi rétegéből, az ún. Luther-korálokból származnak.

A Luther-korálok részben ókeresztény és középkori latin szövegek, elsősorban himnuszok fordításai – melyeknek dallama a német gregorián változatokat őrzi, itt-ott némi egyszerűsítéssel vagy a századok alatt kialakult variánsok alapján, melyeket olykor a változó harmóniavilág is átalakít –, másrészt középkori német népénekek – általában új versszakokkal bővítve –, harmadsorban a gazdag középkori német egyszólamú ének, a mesterdal stílusából kinövő dallamok, erőteljes, tömör szövegekkel, melyek jórészt bibliai vagy liturgikus szövegek parafrázisai. Gyűjteményünkbe többet fölveszünk az énekeskönyv 11 latin himnusza és 4 egyéb latin vagy egyes nyelvű éneke (kanciók) közül is. Jól mutatják ezek, hogy Szászországban több mint száz évvel a reformáció után sem érvényesült valamiféle „latinfóbia”...

Az első kiadás 286, számmal ellátott tételt tartalmaz, s valószínűleg Tobias Michael, Schein lipcsei utóda készítette elő az 1645-ös, 27 énekkel (nagy részt Schein hagyatékából) bővített második kiadást. A 313 számból 81 csupán szöveget tartalmaz – az alternatív német fordítások vagy azonos dallamra írt szövegek ill. a hitvallási szövegek önálló számot kaptak, ugyanakkor hét esetben (melyek közül hat a főünnepek éneke) egy szám alatt egy egyszerűbb négyszólamú feldolgozás és egy kontrapunktikus, ötszólamú korálmotetta található. A gyűjtemény darabjainak szólamszám szerinti megoszlása: 4 egy szólamú, 200 négyszólamú, 27+7 ötszólamú; az egyetlen hatszólamú darab Seth Calvisiusé – a 228 többszólamú tételből egyébként csak 13 nem Schein műve –, mely megtalálható magyar fordítással az Eperjesi graduálban is. Calvisius (1556–1615) Schein elődjeként 1594-től a Tamás-iskola kántora és a lipcsei főtemplomok zeneigazgatója volt, s az ő, először 1597-ben megjelent, majd 1622-ig további 4 kiadást megért énekeskönyvét váltotta fel a kor gyülekezetiének-repertoárját jobban tükrözni kívánó Schein-énekeskönyv, mely a korabarrokk igényét azzal is kielégítette, hogy az orgonisták részére a számozottbasszus-kíséretet is lehetővé tette.

A teljes énekeskönyv modern kiadásban is hozzáférhető (Adam Adrio, 1965).

Azok az általában igen egyszerű, mégsem primitív négyszólamú korál- (himnusz)összhangosítások, melyek az énekeskönyv és válogatásunk nagy részét is kiteszik, a kezdő kórusok és kórusvezetők számára kiváló gyakorló anyagot biztosítanak, amit lehetőségeik bővültével, később sem kell szégyellniük és elhagyniuk, különösen mert a „mindennapi” istentiszteletbe kiválóan beleillenek. Alkalmi ének- (vagy éppen hangszeres!) együttesek, alig-több mint-szólistacsoportok is inkább ilyen vagy ehhez hasonló, izlésesen és biztonsággal megszólaltatható darabokhoz nyúljanak, mintsem hogy erőiket meghaladó nehézségű, hosszú összecsiszolást igénylő művekkel tegyék próbára a gyülekezetek türelmét és a maguk jókedvét.

Az egyelőre egy versszakkal bemutatott korálokhoz most csak a legszükségesebb himnológiai adatokat fűzzük hozzá.

A *Mennyből jövök most hozzátok* (Vom Himmel hoch da komm ich her) – egy egész Európában elterjedt középkori dallamtípus változata – Luthernek az ambrozián himnuszok strófaformájában költött szövegével (1530) vált általánosan ismertté (1539). Magyarra a XVII. században fordították (Rádákódex 1633; Eperjesi graduál 1635), s dallamváltozatait ettől kezdve nemcsak protestáns, hanem katolikus énekeskönyvek is terjesztették, megőrizte és alakította a népi emlékezet is (vö. Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben* I–II. Budapest 1979). Mai énekeskönyveink közül megvan az evangélikusban (150.), „Az Istennek szent angyala” bevezető versszakkal a reformátusban (316.), s ez utóbbit vette át a baptista (48.). Eredetileg az Éneklő Egyház katolikus népénektárba is tervezték belevenni, s inkább csak a karácsonyi népénekanyag

túltengésének veszélye miatt nem került bele. Gyűjteményünkben természetesen több versszakkal fog megjelenni. (A szövegnek azonban némi modernizáláson kell átesnie).

A *Gelobet seist du, Jesu Christ* dallama XV. századi; a középkori német *leise* v. *leis* („Kyrie eleison” felkiáltással záródó népének) első, XIV. századi strófáját Luther Márton egészítette ki további versszakokkal. Már a legkorábbi evangélikus énekeskönyvben (Johann Walter, *Geystliche gesangk Buchleyen*. Wittenberg 1524) is megtalálható. „Jer, dicsérjük az Úr Krisztust” szövegkezdettel közli az Eperjesi graduál (1635), s e szöveg némi igazítással ma is használható. A szöveget új fordításban, az előbbi korál dallamára alkalmazza az evangélikus énekeskönyv (154.). Érdemes lesz bevezetni a dallamot is a hazai gyakorlatba.

Eredetileg szintén *leise* a *Nun bitten wir den Heiligen Geist* korál is. Első versszaka a dallamához hasonlóan már a XIII. század óta használatban volt, és szintén az 1524-es wittenbergi énekeskönyvben jelent meg először Lutherkorál formájában. A XVI. században több magyar fordítása is született. Jelenleg *Jer, kérjük Isten áldott Szentlelkét* szövegkezdettel énekelik az evangélikusok (232.), a reformátusok (234.), s megvan a baptisták reprezentatív kórusgyűjteményében is (Evangéliumi Vegyeskarok). Ez a modern fordítás a Keresztyén Énekeskönyv Új részében (1955) jelent meg 703. szám alatt, s ezt az eredeti szótagszámot tükröző változatot, ill. az eredeti szövegnek megfelelő „Kyrie-leison” szöveget alternatív megoldásként, de bevezetésre javasolva közöljük.

Az *O lux Beata Trinitas* latin himnusz magyar fordítását (Ó, Háromság, te boldog fény) a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom kiadásában megjelent Népzsolozsmák című kötetből vettük át. Más fordításban hozza (a gregorián dallammal) az evangélikus énekeskönyv (108.). Kórustételként énekelhető a négyszólamú letéttel mindhárom strófa is, de különösen zsolozsmahimnuszaként – katolikusoknál éppúgy, mint a protestánsoknál – tanácsos „alternatim” gyakorlat szerint énekelni; ilyenkor a második verset szólisták énekelik egy szólamban, míg a négyszólamú letéttel az egész gyülekezet. Schein énekeskönyve és a hasonlók alapján úgy tűnik, a gyülekezet négyszólamú éneklése, legalábbis könnyebb harmonizációval, bevett gyakorlat volt a XVI–XVII. századi német evangélikusoknál. A Magyar Egyházzenei Társaság nem egy énekes istentiszteletén, hangversenyén tapasztaltuk, hogy akár nehezebb Bach-korált is képes énekelni négy szólamban egy többszáz fős gyülekezet. Fénypontja lehet ez a zsololtáros istentiszteletnek!

Végül egy olyan korál első strófáját közöljük most mutatóba (a harmadik versszak után következő „Amen” nélkül), amelynek legalább egy szakasza már magasabb szinten álló kórust igényel. A *Wir gläuben all an einen Gott* korál az Apostoli Hitvallás strófikus parafrázisa. Nikolaus von Kosel 1400 körüli Credo-éneke nyomán Luther Márton formálta korállá, s így jelent meg az 1524-ös gyűjteményben. Itt közölt – itt-ott módosított – fordítása a Keresztyén Énekeskönyv Új részében (1955) jelent meg 704. szám alatt.

Mennyből jövök most hozzátok
(Vom Himmel hoch da komm ich her)

1. Menny-ből jö - vök most hoz - zá - tok,

Musical notation for the first line of the hymn. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The key signature is one sharp (F#), indicating D major. The first line contains eight measures of music.

és í - me nagy jó - hírt mon - dok,

Musical notation for the second line of the hymn. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The key signature is one sharp (F#), indicating D major. The second line contains eight measures of music.

nagy ö - rö - met most hir - de - tek,

Musical notation for the third line of the hymn. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The key signature is one sharp (F#), indicating D major. The third line contains eight measures of music.

me - lyen ör - vend ti szí - ve - - tek.

Musical notation for the fourth line of the hymn. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the accompaniment is in the bass clef. The key signature is one sharp (F#), indicating D major. The fourth line contains eight measures of music, ending with a double bar line.

Jer, dicsérjük az Úr Krisztust
(Gelobet seist du, Jesu Christ)

1. Jer, di-csér-jük az Úr Krisz-tust,
hogy ér-tünk em-ber-ré lett a Szűz-től,
ez i-gaz do-log, kin ör-vend-
nek az an-gya-lok, ——— ky-rie-lei-son.

Jer, kérjük Isten áldott Szentlelkét
(Nun bitten wir den Heiligen Geist)

1. Jer, kér-jük Is-ten ^{ál - dott} ál-dott Szent - lel-két,
Lel-két,

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat) and the time signature is common time (C). The melody is written in the upper staff, and the accompaniment is in the lower staff. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests.

leg - fő - kép-pen az i - gaz hi - tért,

The second system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat) and the time signature is common time (C). The melody is written in the upper staff, and the accompaniment is in the lower staff. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests.

hogy-ha jön a vég - ó - ra, mel-lénk áll - jon,

The third system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat) and the time signature is common time (C). The melody is written in the upper staff, and the accompaniment is in the lower staff. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests.

ha - za - té - rés - re ké - szen ta - lál - jon!

The fourth system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has one flat (B-flat) and the time signature is common time (C). The melody is written in the upper staff, and the accompaniment is in the lower staff. The notes are mostly quarter and eighth notes, with some rests.

kö-nyö-rül - - jél! v. ky-rie-lei-son!

A musical score for a chorale. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one flat (B-flat). The melody is written in the treble clef, and the bass line is in the bass clef. The piece ends with a double bar line.

Ó, Háromság, te boldog fény
(O lux Beata Trinitas)

1. Ó, Há-rom-ság, te bol-dog Fény,
Te ön-ma-gad-ból egy va-ló,

A musical score for a chorale. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one sharp (F-sharp). The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the bass line is in the bass clef. The piece ends with a double bar line.

már tá-vo-zik a nap-vi-lág,

A musical score for a chorale. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one sharp (F-sharp). The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the bass line is in the bass clef. The piece ends with a double bar line.

á-raszd szí-vünk-be fé-nye-det.

A musical score for a chorale. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The key signature has one sharp (F-sharp). The time signature is common time (C). The melody is written in the treble clef, and the bass line is in the bass clef. The piece ends with a double bar line.

Mi hiszünk mind egy Istenben
(Wir glauben all an einen Gott)

1. Mi _____ hi-szünk az egy Istenben,

mennys föld nagy te - rem - tö - je - ben,

ki é - des A - tyánk lett ne - künk, hogy mint

gyer - me - ke - i él - jünk; táp - lál min - den -

kor nagy hi - - ven, tes - tünk, lel - künk

el ne vesz - zen, baj - tól óv - ja é - le -

tün - - ket, hogy kár ne ér - hes - sen

min - ket, hü gond - - vi - se - - lönk,

ol - - tal - munk;

az ő ha - tal - má - ban va - gyunk.

Des der Menschwerdung

Der Jungfrau Stab erstand/ Das Ich wachend

mit Gott/ Gott (mit) Gekheit/ Ihm heilich.

Der Jungfrauen Stab erstand/ Das Ich wachend

als Gott/Gott (mit) Gekheit/ Ihm heilich.

Der Jungfrauen Stab erstand/ Das Ich wachend

als Gott/Gott (mit) Gekheit/ Ihm heilich.

Beit. 10
Vier

Des der Menschwerdung
v. J. J. J.

L. Hymnus: Veni Redemptor gentium
seruatus. D. G. J. J.

Miserere mei Deus

Quoniam tu solus sanctus

Sanctus Dominus Deus Sabaoth

Qui sedes ad dexteram Patris

Beit. 10
Vier